

ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ ΙΔΕΩΝ

Περιπτεράς: Στέλιος Ελληνιάδης
defimag@otenet.gr
elliniadis.wordpress.com

Κωνσταντινούπολη: Στις φτερούγες του Ελληνισμού

Είμαι πολύ τυχερός που γεννήθηκα στην Κωνσταντινούπολη και είμαι πολύ άτυχος που ξεριζώθηκα από την Πόλη. Και το λέω αυτό όχι από αχαριστία, γιατί έχω περάσει μια πολύ γεμάτη και ενδιαφέρουσα ζωή, αλλά γιατί είδα και έζησα αυτή την απώλεια, αυτόν τον ακρωτηριασμό. Γιατί κάθε εξαναγκαστικός ξεριζωμός είναι ένας ακρωτηριασμός του ανθρώπου και της συλλογικότητας στην οποία ανήκει, ο οποίος ποτέ δεν ξεπερνιέται και ποτέ δεν αναπληρώνεται, όσα τεχνικά μέρη κι αν προσθέσει κανείς στη ζωή του. Κι αυτό όχι γιατί δεν έχουμε προσαρμοστικές ικανότητες, αλλά γιατί πάντα κάτι σημαντικό θα μας λείπει.

Οι Κωνσταντινουπολίτες δεν είχαν αποφοιτήσει όλοι από τη Μεγάλη του Γένους Σχολή, το Ζωγράφειον ή το Ζάππειον, αλλά επειδή ανήκαν σε μια μεγάλη κοινότητα που είχε ένα πολιτισμό με πολύ βαθιές ρίζες και που ήταν ξεκάθαρα εθνικός και ταυτόχρονα βαθιά κοσμοπολιτικός με διακλαδώσεις, με κοινότητες σε όλους τους σημαντικούς πολιτισμούς, από την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή ως την Ευρώπη και τον Εύξεινο Πόντο, από τη Σμύρνη και την Αλεξάνδρεια ως την Οδησό, το Παρίσι, το Βερολίνο και τη Φλωρεντία κι ακόμα πιο μακριά ως τη Νέα Υόρκη, το Γιοχάνεσμπουργκ και τη Μελβούρνη, είχαν αντίληψη των γεγονότων που βίωναν. Ήξεραν, π.χ., ότι οι φερόμενοι ως σύμμαχοι, αυτοί μας παγίδεψαν και μας πούλησαν στη Μικρά Ασία το '22, Άγγλοι, Γάλλοι, Ιταλοί. Όπως ήξεραν ότι οι Άγγλοι ήταν υπεύθυνοι για το Κυπριακό που το πληρώσανε, εκτός από τους Κύπριους, πολύ ακριβά και οι Κωνσταντινουπολίτες. Οι Άγγλοι που αντί να μαζέψουν το στρατό τους και να φύγουν από το νησί, μας μπλέξανε σε έναν ακήρυχτο πόλεμο με την Τουρκία που ακόμα συνεχίζεται.

Πολλοί, εδώ στην Ελλάδα, λένε ότι ήρθαν οι Πολίτες και οι Μικρασιάτες, Σμυρνιοί, Καππαδόκες και Πόντιοι, το '22-'23 και το '55-'65, κι έφεραν το σπουδαίο πολιτισμό τους. Δεν είναι λάθος αυτό, αλλά είναι λιγώδης. Γιατί, τι

Από την παρουσίαση του βιβλίου στην Εστία Νέας Σμύρνης (φωτό Ελένη Γουβρή-Ιγνατιάδου)

φέραμε; Φέραμε πολύ σημαντικά πράγματα με τη μόρφωση, το ήθος και τα ταλέντα μας, αλλά αφήσαμε πίσω ρημαγμένο το μεγάλο σώμα και πνεύμα του πολιτισμού μας, για την ακρίβεια των πολιτισμών μας, αφού πέρα απόν τον κοινό παρονομαστή, σε κάθε περιοχή είχαμε πολιτισμούς με επιπλέον τοπικά στοιχεία. Άλλο η Πόλη, άλλο η Σμύρνη, άλλο η Καππαδοκία κι άλλο η Τραπεζούντα. Και το κάθε χωριό είχε κι αυτό τα δικά του γνωρίσματα. Άλλο η σιναίτικη διάλεκτος κι άλλο η φαρισαϊτική, άλλα τα θρακιώτικα έθιμα κι άλλα τα αϊβαλιώτικα. Κι όλα μαζί αποτελούσαν ένα πάμπλουτο πολυσύνθετο οικοσύστημα που απλωνόταν σε μια πολύ μεγάλη έκταση, παραθαλάσσια, πεδινή και ορεινή, με 2.150 κοινότητες (σύμφωνα με το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών), αλλού με σαντούρια και κανονάκια, αλλού με λύρες και λαούτα κι αλλού με κιθάρες και πιάνο.

Προσφυγικά γκέτο

Χιλιάδες σχολεία και εκκλησίες, σπίτια, βιοτεχνίες και καταστήματα, δεκάδες γλώσσες και γλωσσικά ιδιώματα, εκατοντάδες χοροί και φορεσιές (ο ερευνητής και χοροδιδάσκαλος Νίκος Ζουρνάτζιδης έχει καταγράψει μόνο από τον Πόντο 80 χορούς και παραλλαγές!), γιορτές, πανηγύρια, αγιάσματα, κτήματα, ζωντανά, προϊόντα, έργα τέχνης, τοπικές ιστορίες και παραμύθια, ήρωες και άγιοι, όλα δεμένα μεταξύ τους με ιστούς και νεύρα που φύτερω-

σαν, εισχώρησαν και διαμορφώθηκαν μέσα σε χιλιάδες χρόνια, ένας πολιτισμός που είναι πάρα πολύ δύσκολο να τον συλλάβεις στις πραγματικές του διαστάσεις και είναι αδύνατο λόγω των γειώσεων του να τον μεταφέρεις. Θρυμματίστηκε επί τόπου, έγινε άπειρα κομματάκια, διαλύθηκε και σκορπίστηκε.

Κι απ' αυτόν τον πολιτισμό ο καθένας φεύγοντας πήρε μαζί του ό,τι μπορούσε, ένα μικρό μπόγο. Και lego να ήταν, κανένας δεν θα μπορούσε να τον συναρμολογήσει. Ευεργετήσαμε τον τόπο, εδώ που ήρθαμε, με ό, τι φέραμε, αλλά ο πολιτισμός μας ως ένα πλήρες σύστημα είχε χαθεί: κάτι διασώσαμε, αλλά μόνο κάτι, για προσωπική χρήση και για να θυμόμαστε και να παρηγοριόμαστε. Κι αυτοί, βέβαια, που έχουν την ευθύνη για την καταστροφή των πολιτισμών μας, συνέχισαν να ζουν αμέριμνοι, χωρίς καν να απολογηθούν, χωρίς να ζητήσουν συνγνώμη, χωρίς να παραδεχτούν τις ευθύνες τους, και το εξίσου σημαντικό, χωρίς να θέλουν και χωρίς να έχουν τα φόντα να βοηθήσουν την κοινωνία στη δημιουργία έστω ενός νέου πολιτισμού αντάξιου αυτού που καταστράφηκε. Αυτοί δεν είχαν καμία έγνοια να υπερασπιστούν την παγκοσμιότητα του Ελληνισμού, των κοινοτήτων και της κουτσοφλας τους. Αυτοί ήθελαν να είναι αφεντικά και να ευημερούν οι ίδιοι σε ένα μικρό κράτος. Ο πολιτισμός μας όχι μόνο δεν τους συγκινούσε, αλλά τον απεχθάνονταν κιόλας επειδή άνησε στην

Ανατολή. Γι' αυτό μας κρατούσαν στην άκρη, σε προσφυγικά γκέτο. Δεν είχαν σχέση με τον Ελληνισμό στο σύνολό του, γιατί ο Ελληνισμός είναι οικουμενικός. Στην πραγματικότητα, μας φοβόνταν και δεν μας ήθελαν, όχι γιατί ήμασταν επαναστάτες, αλλά γιατί εκπροσωπούσαμε κάτι που αυτοί υποτιμούσαν και κατέστρεφαν. Και γι' αυτό μας ταλαιπώρησαν κι εδώ, σαν να μην έφταναν αυτά που είχαμε πάθει από τις δικές τους επιλογές, πάντοτε ερήμην μας.

Θραύσματα πολιτισμού

Τη δίκαιη αγανάκτησή μου βγάζω, που έχει, όμως, άμεση σχέση με το βιβλίο της Σούλας Μπόζη, όπως και με όλο της το έργο. Γιατί αυτά τα θραύσματα του πολιτισμού μας μια ολόκληρη ζωή προσπαθεί να τα εντοπίσει, να τα μαζέψει, να τα φροντίσει και να τα δείξει. Είτε πρόκειται για την πολιτική και τη μικρασιατική κουζίνα, είτε για τα κεντήματα που τόσο αγαπάει, είτε για τους Έλληνες κινηματογραφιστές της Πόλης, είτε για τους δρόμους, τα σχολεία, τις εκκλησίες και τα καφενεία της Πόλης.

Όχι ως συλλέκτης αναμνήσεων και κειμηλίων. Ως συνειδητός άνθρωπος που πιστεύει ότι η πολιτισμική μας κληρονομιά, όσο κι αν έχει κατακερματιστεί και κακοποιηθεί από ξένους κι από ντόπιους, παραμένει ένα εφόδιο που μέχρι σήμερα μας έχει στηρίξει ατομικά και συλλογικά. Κι όσο θα περνάει ο καιρός, όσο

ο κόσμος στον οποίο ζούμε θα πέφτει ποιοτικά, το βλέπουμε στην Ευρώπη, στην Αμερική, το βλέπουμε και στην Παλαιστίνη με τη γενοκτονία, βλέπουμε ότι ο δυτικός άνθρωπος υποκύπτει πάντα στην αgridότητα, γιατί, όσα καλά κι αν έχει να επιδείξει, είναι αυτός που έκανε δύο παγκόσμιους πολέμους με εκατό εκατομμύρια νεκρούς και πολλά άλλα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Υπ' αυτές τις συνθήκες, λοιπόν, επειδή ο δικός μας πολιτισμός υπάρχει σε βιβλία, σε μνημεία, σε σχολεία, σε εκκλησίες, σε κτήρια, σε τοπία, σε μνήμες, σε φωτογραφίες, σε ανθρώπους, σε αντιλήψεις και σε τραγούδια, είναι η δική μας άγκυρα για να κρατηθούμε, να ανασυγκροτηθούμε και να ανακάμψουμε, γιατί κανένας δεν θα έρθει να μας γλιτώσει από την παρακμή που απλώνεται σαν μούχλο.

Μέσα στις είκοσι μαρτυρίες που υπάρχουν στο βιβλίο, σε διακόσιες σελίδες, μαρτυρίες από απλούς ανθρώπους, υπάρχουν τόσα στοιχεία που περιγράφουν τόσες πολλές πτυχές, τόσα δείγματα του πολιτισμού των Ρωμιών της Πόλης που εκπλήσσει κανείς. Αν κάτι απ' αυτά τα έχεις ζήσει, σου αναβιώνουν αυτό τον θρυμματισμένο κόσμο, σε πονάνε και σε γλυκαίνουν ταυτόχρονα. Αν δεν τα έχεις ζήσει, αλλά σε αφορά ο Ελληνισμός, θα εμπλουτίσεις την άποψη και τη γνώση σου γι' αυτόν, όχι με λιγότερη συγκίνηση.

Πολύμορφη Πόλη

Προσωπικά, ζορίστηκα, ψυχολογικά, διαβάζοντας αυτές τις μαρτυρίες. Γιατί είναι πολύ ουσιαστικές σε περιεχόμενο. Κι ενώ ασχολούμαι όλη μου τη ζωή με την Πόλη και διανοητικά δεν την έχω ποτέ αποχωρίσει, η απλή παράθεση στοιχείων από τη ζωή των ανθρώπων που είχαν ξεριζωθεί όπως κι εμείς, πάλι με τάρανε, με σύγχυσε. Κι επιβεβαίωσε για άλλη μια φορά πόσο σπουδαίος, πόσο μοναδικός ήταν αυτός ο πολιτισμός που με έκανε πάντα περήφανο ακόμα και με τα πιο απλά καθημερινά του χαρακτηριστικά.

Μπορεί κάποιος να νομίζει ότι οι

«Ας ανθίσουν εκατό λουλούδια»

Πολίτες ήταν κάποια ξεχωριστή φυλή, όπως οι Κρητικοί και οι Θράκες, ας πούμε. Δεν ισχύει αυτό, αλλά αυτό που είχε η Πόλη ήταν ότι μας ένωσε, απ' όπου κι αν ήμασταν. Και χωρίς κανέναν να σε υποχρεώνει, γινόσουν Πολίτης, ήταν τόσο δυνατή η επίδρασή της. Αν οι μισοί είχαν γεννηθεί στην Πόλη το 1920, οι άλλοι μισοί ήταν από παντού. Το ένα τρίτο των κατοίκων που συνολικά ήταν περίπου στο εκατομμύριο ήταν Έλληνες. Μόνο αυτούς που περιλαμβάνονται στο βιβλίο αν δει κανείς, οι ίδιοι ή οι γονείς τους ήταν από την Προύσα, το Αϊβαλί, την Καππαδοκία, τη Θράκη, τα νησιά (Χίο, Μυτιλήνη, Σάμο, Σίφνο, Κεφαλονιά κ.λπ.), τη Νότια και τη Βόρεια Ήπειρο, τη Μακεδονία, την Πελοπόννησο, την Αθήνα, την Αίγυπτο και τη Συρία. Αυτό δείχνει πόσο πολυπρόσωπος ήταν ο Ελληνισμός στην Πόλη. Και δείχνει επίσης τι ρόλο έπαιξε αυτή η σύνθεση στην ανάπτυξη των γραμμάτων, των τεχνών, της κοινωνικής δραστηριότητας και των επαγγελματιών. Ήταν όπως έπρεπε να είναι η Ελλάδα, πολύμορφη και ταυτόχρονα συνεκτική. Με τα στοιχεία του κάθε τοπικού πολιτισμού φρέσκα, να λειτουργεί ενωτικά ένας κοινός άξονας παράγοντας πλούτο πνευματικό και υλικό. Δυστυχώς, στην Ελλάδα, με την ανάμιξη των ξένων επικρατούσε πάντα ένας διασπαστικός διχασμός. Και το πολιτικό προσωπικό ήταν πάντα κατώτερο των περιστάσεων, ανάξιο να διαχειριστεί με επάρκεια τη μεγάλη υπόθεση του Ελληνισμού.

Σκαμπανεβάσματα

Ο συγγραφέας Μιχαήλ Χουρμούζης γράφει, την εποχή της βαυαροκρατίας, ότι είχαν κιόλας μεταναστεύσει κυρίως στην Πόλη 79.000 Έλληνες από την Αθήνα κι από άλλες περιοχές. Και μετά έφυγε κι αυτός και εγκαταστάθηκε στην Πόλη. Εκπληκτικό! Αυτοί, όλοι, γίνονταν, με βάση τις δικές

Στην Πόλη με την Αγία Σοφία στο βάθος... (φωτό Στέλιος Ελληνιάδης)

τους μαρτυρίες, με ένα σχεδόν μαγικό τρόπο, Πολίτες, Ρωμιοί της Πόλης, για πάντα! Η Ελλάδα όλη ήταν ένα μεγάλο χωριό. Η Αθήνα ήταν μια κωμόπολη. Η Πόλη ήταν το Παρίσι της Ανατολής, πελώρια, πλούσια και σύγχρονη, ασυναγώνιστη. Και οι Έλληνες ήταν βασικοί τροφοδότες της Πόλης με έμπυχο υλικό, συνεργοί αυτής της διάκρισης. Αυτό σημαίνει ότι πάρα πολλοί έφευγαν από το νεοσύστατο ελληνικό κράτος για να εγκατασταθούν, για καλύτερο, στο οθωμανικό κράτος από το οποίο είχαν πρόσφατα απελευθερωθεί! Οι άνθρωποι με τους οποίους συνόμιλσε και κατέγραψε η Σούλα Μπόζη, μιλούν με τον πιο φυσικό τρόπο για τα σχολεία που φοιτούσαν ή στα οποία δίδασκαν, πώς ήταν οργανωμένα, από τα μαθήματα μέχρι τα κεντήματα, τα θεατρικά τους και τις ξένες γλώσσες, μιλούν για τα επαγγέλματα που έκαναν, για το πώς διασκεδάζαν, σε ποια σινεμά και κέντρα διασκέδασης σύχναζαν, τι μαγειρεύαν, ποιους φίλους είχαν, τι τραγούδια άκουγαν, τι χορούς χόρευαν (βαλς, τανγκό, φοξτρότ, καντρίλιες και λανσιέδες), πώς παντρεύονταν, για τους έρωτες, τα προξενιά και τις προίκες, πώς μεγάλωναν τα παιδιά τους, τι εφημερίδες διάβαζαν, ποια επίκαιρα θέματα τους βασάνιζαν, όπως το μεγάλο ζήτημα της γλώσσας, δημοτική ή καθαρεύουσα, τι πολιτικές προτιμήσεις είχαν, σε ποιους συλλόγους ανήκαν, με ποια χόμπι απασχολούνταν, τι γιορτές θρησκευτικές και άλλες οργανώναν, όπως για

παράδειγμα το Μπακλαχόρανι, τις Απόκριες στα Ταταύλα, ποια κοινωνική δραστηριότητα είχαν, στις εκκλησίες, στις Φιλόπρωχες Αδελφότητες, στα 46 συσσίτια, στο νοσοκομείο Μπαλουκλί και στο Ορφανοτροφείο, πώς ήταν οι σχέσεις τους με τους Τούρκους, τους Κούρδους, τους Αρμένιους, τους Εβραίους και τους πολυάριθμους ξένους, Γάλλους, Ρώσους κ.ά. που έμεναν στην Πόλη, πώς βίωσαν τις μικρές και μεγάλες εντάσεις, τις αναποδιές και τις καταστροφές (Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13, διωγμοί του 1914, πόλεμος της Καλλίπολης το 1915 στον οποίο πολέμησαν και Έλληνες, ο Εθνικός Διχασμός που δεν τους άφησε ανεπηρέαστους, η εκστρατεία και καταστροφή 1919-1922, ο φόρος περιουσίας το 1942, τα Σεπτεμβριανά του '55 και οι απελάσεις 1964-65) και πώς, τελικά, βρέθηκαν, στη συντριπτική τους πλειονότητα, στην Ελλάδα. Μικρά και μεγάλα σκαμπανεβάσματα σε μια περίοδο που στην κύρια πλευρά ήταν εποχή μεγάλης ανάπτυξης και ευημερίας των Ελλήνων. Τα προβλήματα του Ελληνισμού προκαλούνταν από τη διεκυστίνδα, καθώς μια τεχνωνόταν και μια χαλάρωνε το σκοινί, ανάμεσα στην Ελλάδα και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετέπειτα Τουρκία. Κάθε ύφεση και κάθε ένταση γεωπολιτική που δεν πήγαινε από την κοινότητα της Πόλης επηρέαζε ακαριαία τον ακμαίο Ελληνισμό και καθόριζε τη μοίρα του.

Κηδεμόνες και υποτελείς

Όποιος μελετάει διεξοδικά την

ιστορία, διαπιστώνει το εξής: από τη δεκαετία του 1830 που ιδρύεται το ελληνικό κράτος και ξεκινούν οι μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μέχρι το 1965 που γίνονται οι απελάσεις των Ελλήνων υπηκόων από την Πόλη, αν εξαιρέσουμε τις σύντομες κάθε φορά περιόδους που οξύνονται οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, ο Ελληνισμός στην Πόλη κάνει θαύματα. Τα 100 από αυτά τα 135 χρόνια, σύμφωνα με τις καταγεγραμμένες μαρτυρίες, είναι λαμπρά και αποδοτικά καθώς ο Ελληνισμός μεγαλουργεί στην καρδιά της αυτοκρατορίας. Σ' αυτή την περίοδο ιδρύθηκαν τα εκατοντάδες σχολεία σε όλη την αυτοκρατορία, οι περισσότερες εκκλησίες, βγήκαν οι περισσότερες εφημερίδες, σπούδασαν οι περισσότεροι Έλληνες στην Πόλη και τα εξωτερικά και διακρίθηκαν σε πάρα πολλά επαγγέλματα, από γιατροί και δικηγόροι μέχρι τραπεζίτες, εφοπλιστές και έμποροι διεθνούς εμβέλειας. Αυτοδημιούργητος ο Ελληνισμός της Πόλης εκτοξεύτηκε στα ύψη, πνευματικά και υλικά, έχοντας προσελκύσει τα καλύτερα στοιχεία, τους πιο ταλαντούχους ανθρώπους απ' όλες τις κοινότητες της Ελλάδας και του γύρω κόσμου. Όμως, ο πολιτισμός μας και η παρουσία μας στην Πόλη ποτέ δεν ενδιέφερε τις ελληνικές αρχές και ποτέ δεν μας πήραν υπόψη στους σχεδιασμούς που έκαναν. Γι' αυτό κάθε φορά που αποφασίζαν κάτι, το πρώτο θύμα ήταν ο Ελληνισμός. Και σ' αυτό το μοτίβο κινούνταν. Απόδειξη είναι και το γεγονός ότι κανένας δεν νοιάστηκε

να εκπονήσει ένα πρόγραμμα ουσιαστικής στήριξης της ελληνικής παρουσίας στην Πόλη που κατά τη γνώμη μου αποτελεί ιστορική και εθνική επιταγή. Πενήντα χρόνια πέρασαν από τη διχοτόμηση της Κύπρου χωρίς καμία πρόοδο. Και κανένας δεν ενδιαφέρεται για την τύχη των Ελλήνων στην Ουκρανία που υφίστανται όλες τις συνέπειες ενός σκληρού πολέμου που διεξάγεται στις δικές τους περιοχές. Τώρα δε, επειδή η Μαριούπολη και η Κριμαία ανήκουν στη Ρωσία, η ελληνική κυβέρνηση δεν αναγνωρίζει τους δεκάδες χιλιάδες Έλληνες αυτών των περιοχών! Όσο εξωφρενικό κι αν είναι, τους έχει διαγράψει από τα κιτάπια της! Απ' όπου κι αν πιάσουμε την ιστορία του ελληνικού μας κράτους, θα διαπιστώσουμε ότι οι ξένοι που μας κάνουν συνεχώς τους κηδεμόνες και οι ντόπιοι που τους υπηρετούν αμφότεροι ευθύνονται για όλα τα δεινά που έχει περάσει ο τόπος κι ακόμα περνάει. Γιατί αν δεν είναι έτσι, πώς γίνεται να συρρικνώνεται αδιάκοπα ο Ελληνισμός, κι από οικονομικούς να περιορίζεται χωρίς αυτοπεποίθηση και χωρίς όραμα μέσα σε ένα κρατίδιο το οποίο μετά από 200 ολόκληρα χρόνια ύπαρξης καταλήγει να είναι στη λίστα των 27 κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρώτο σε χρέη και προτελευταίο στο κατά κεφαλήν εισόδημα, λίγο πάνω από τη Βουλγαρία που είναι τελευταία;! Αν αυτοί που διαχειρίζονται την κοινή μας ζωή θέλουν το καλό του τόπου, τότε γιατί έχουμε αυτά τα θλιβερά αποτελέσματα; Το βιβλίο της Σούλας Μπόζη εμπεριέχει, ανάγλυφα, μια υπενθύμιση, δια στόματος μερικών Ελλήνων της Ανατολής, του τι είμαστε ικανοί να κάνουμε αν μας αφήσουν ήσυχους και πόσο αδικηθήκαμε υπό ξένη κηδεμονία και με ανάξιους πολιτικούς και, υποδόρια, μια αισιόδοξη εκτίμηση ότι με ένα τέτοιο ιστορικό και πολιτισμικό απόθεμα μπορεί, κάποια στιγμή, να ξανασταθούμε όρθιοι.

(Ομιλία στην παρουσίαση του βιβλίου της Σούλας Μπόζη «Στις φτερούγες της Ιστορίας - 20 μαρτυρίες ξεριζωμού από τη Μικρασία και την Πόλη» (εκδ. Τόπος) στην Εστία Νέας Σμύρνης, 5 Νοεμβρίου 2025)

Στέλιος Ελληνιάδης

